

Pastoralni projekt, programiranje i metodologija u crkvenom djelovanju

Doprinos razvitku programatskoga pastoralnog djelovanja

NIKOLA VRANJEŠ*

UDK: 253:262.1
Izvorni
znanstveni rad
Primljeno: 10/2009.

Sažetak: Pastoralno programiranje jedna je od najznačajnijih teološko-pastoralnih tema koja je prisutna u hrvatskoj stručnoj teološko-pastoralnoj literaturi, ali u aktualnoj praksi još uvijek je moguće naići na brojne otpore prilikom ostvarivanja programatskoga pristupa crkvenom djelovanju. Takve pojave imaju različite uzroke. Kako bi se na pravi način prevladali negativni trendovi, još uvijek ponegdje i snažno prisutni, u odnosu na sustavno, sređeno i organski uređeno djelovanje Crkve, potrebno je dobro odrediti suodnos bitnih sastavnica programiranoga pastoralnog djelovanja, počevši sa smjernicama učiteljstva, pastoralnim projektom, programom i programiranjem. Pastoralni projekt sastavnica je na koju se stavlja poseban naglasak. U ovom radu, metodom teološko-pastoralnoga raspoznavanja, uočavaju se i razrađuju suodnosi između spomenutih sastavnica pastoralnoga djelovanja, a u isto se vrijeme ukazuje na određene prepreke koje takvomu djelovanju stoje na putu u aktualnoj hrvatskoj pastoralnoj praksi, kao i na načine njihova prevladavanja.

Ključne riječi: pastoralno djelovanje, smjernice, projekt, program, biskup, svećenik, vjernik laik.

Uvod

Poroz pape Ivana Pavla II., upućen mjesnim Crkvama i njihovim pastirima na početku trećega tisućljeća, s ciljem stvaranja pastoralnih smjernica koje će biti prilagođene uvjetima života i djelovanja mjesnih Crkava, u suglasju sa odrednicama sveopće Crkve¹, u sebi nosi bitne elemente

* Dr. sc. Nikola Vranješ,
Teologija u Rijeci,
Područni studij Katoličkog
bogoslovnog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Tizianova 15, 51000
Rijeka, Hrvatska, nikola_
vranjes2004@yahoo.com

¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Novo millenio ineunte – Ulaskom u novo tisućljeće. Apostolsko pismo episkopatu, kleru i vjernicima na završetku Velikoga jubileja godine 2000.* (=NMI), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., br. 29.

na kojima se temelji programatsko pastoralno djelovanje Crkve. Njegova je važnost s ovim pozivom, kao i razradom spomenutih elemenata u nekim drugim dokumentima istoga Pape, dodatno istaknuta. S obzirom na hrvatsku pastoralnu situaciju, odmah se mora istaknuti da s ovim tvrdnjama, jasno, nikako ne želimo ustvrditi da je kod nas ranije apsolutno nedostajalo programatsko pastoralno djelovanje. No, ono što želimo ustvrditi svakako je činjenica još uvijek nedostatnoga, a u nekim slučajevima i u nekim segmentima djelovanja i jako manjkavoga programatskog pristupa pastoralnom djelovanju. Štoviše, u smislu konkretne prakse teološko-pastoralno programiranje u mnogim segmentima crkvenoga djelovanja tek treba dobiti ono mjesto koje mu pripada.

1. Temeljna polazišta

Prije nego pristupimo samoj razradi suodnosa bitnih sastavnica programatskoga pastoralnog djelovanja, valja uočiti neke bitne probleme s kojima se treba suočiti, kako bi se na taj način na njih dali prikladni odgovori, te kako bi se uočila važnost i nezaobilaznost načina djelovanja o kojemu je ovdje riječ. Odmah na početku, gledano generalno, programirano pastoralno djelovanje možemo okarakterizirati kao ono djelovanje koje ostvaruje Crkva kao organski uređena zajednica Kristovih učenika u bitnoj različitosti službi i zaduženja, s ciljem konkretnoga ostvarivanja od Krista primljenoga poslanja i to u svim segmentima toga istog poslanja, u odnosu na aktualno vrijeme i na društveno-kulturalnu situaciju unutar koje živi i djeluje. Ovako sažeto opis ističe djelovanje kao vrlo složen proces koji upravo zbog svoje složenosti zahtijeva sustavan, programiran i kapilaran pristup. Njemu na putu stoji više prepreka koje su i danas prisutne u našoj pastoralnoj praksi, ali po kojima nismo iznimka na europskoj, ali i na široj crkvenoj razini.

Generalna i već dobro poznata primjedba, koja se najčešće susreće u crkvenoj praksi prilikom razrade i utvrđivanja pastoralnih projekata i programa, jest ona koja se odnosi na samu postavku programatskoga djelovanja Crkve kao takvoga. Najčešće je uobličena u opaske poput ovih: »uvijek se radilo ovako...«, »ne smiju se postavljati zapreke slobodnomu djelovanju Duha...«, »nema potrebe za projektima...«, i sl. No, u posljednje vrijeme dolazi do pomicanja naglaska u navedenoj problematici. Prestaje se dovoditi u pitanje potreba projektualnoga i programiranoga djelovanja, koliko teološko-pastoralna razrađenost, sustavnost i ostvarivost projekata i programa koji se provode². Svakako, prilikom govora o spomenutim opaskama, s obzirom na programatski karakter djelovanja, ne smiju se zaboraviti ni kritike, u smislu svojevrsnoga »strategizma«, tj. u određenim segmentima dominirajućega strategijskog i »planerskog« pristupa crkvenomu djelovanju, koji nisu uvijek bez temelja. Kad se k tomu doda i problem rastućega administratorsko-birokratskog pristupa djelovanju u određenim područjima, onda kritike postaju i opravda-

² Usp. S. LANZA, Progettualità tra ipertrofie e resistenze, u: *Rivista liturgica*, 84 (1997.), str. 307.-308.

nije. No, upravo zbog toga odmah se mora na mjesto postaviti ispravna postavka djelovanja i utvrditi da pastoralni projekti i programi nisu plod pomodarstva, niti nečije želje za nepotrebnim opterećivanjem i problematiziranjem pastoralnoga djelovanja. Projektualni i programatski pristup pastoralnomu djelovanju plod je odgovornosti crkvene zajednice, a na poseban način njezinih pastira, za što sustavnijim, središnjim i što operativnijim, tj. konkretno ostvarljivijim pastoralnim djelovanjem. Pastoral nije postavljen u logiku puke rutine ili neodređenoga improvizacijskog djelovanja, već poslušnosti Duhu Svetomu koji je njegov prvi i nosivi akter.³ Upravo tako postavljena perspektiva djelovanja jasno pokazuje činjenicu da je prošlo vrijeme u kojemu se pastoral mogao ostvarivati na prilično jednostavan način koji nije zahtijevao posebno programatsko djelovanje (što ne znači da ga nikako nije bilo), budući da su vrijeme i okolnosti, u kojima se pastoral tada ostvarivao, omogućavali takav pristup djelovanju. Ali u promijenjenoj društveno-kulturalnoj situaciji djelovanje je postalo složeno i vrlo zahtjevno upravo zbog izuzetne složenosti i bremenitosti povijesne situacije. Ne uvažavati tu činjenicu bilo bi znak neodgovornosti prema samomu pastoralu, ali i nerazumijevanja njegove naravi i svrhe. Naime, pastoralno djelovanje Crkve za cilj ima *izgrađivanje Crkve* navještajem i svjedočenjem Kristove poruke, slavljenjem otajstava vjere i ostvarivanjem kršćanske ljubavi. Pastoralno je djelovanje bitno i neodvojivo određeno odrednicama vjere Crkve. Ta vjera želi uvijek, u svakomu vremenu i unutar svih prostora, pronalaziti prikladne putove izgradnje Crkve. Upravo je zato pitanje projektiranja crkvenoga djelovanja prije svega pitanje vjere.⁴ Upravo u skladu s navedenim jasno se uočava potreba takvoga načina djelovanja koje će omogućiti sustavno i organski uređeno djelovanje Crkve u svim segmentima njezina života i poslanja i to do konkretno ostvarivih pothvata u konkretnoj situaciji aktualnoga 'ovdje i sada'.

Navedeno djelovanje mora se voditi središnjom *teološko-pastoralnom metodologijom*, koja je drugi bitni čimbenik u govoru o projektualnosti i programiranju i bez koje ono nije ostvarivo na odgovarajući način. Štoviše, projektualnost i metodologija samo uzeti zajedno predstavljaju put obnove pastoralnoga djelovanja.⁵ Radi se, prije svega, o teološko-pastoralnomu studiranju konkretne situacije crkvene zajednice, ali i društveno-kulturalnoga ambijenta u kojemu ona živi i djeluje. Potom, središnje djelovanje nije moguće bez donošenja jasnih i provedivih pastoralnih odluka. K tomu, provjera i vrjednovanje djelovanja nikako ne smiju postati uzgrednim, već moraju biti konstitutivnim dijelom programatskoga djelovanja.

Pastoralna projektualnost često se krivo shvaća i zbog nedovoljnoga uvažavanja njezine specifičnosti. Naime, istina je da je ljudsko biće kao takvo obdareno spo-

³ Usp. ISTI, *La nube e il fuoco. Un percorso di teologia pastorale*, Edizioni Dehoniane, Roma, 1995., str. 33-34.

⁴ Usp. ISTI, *Progettualità tra ipertrofie e resistenze*, str. 209.

⁵ Usp. ISTI, *Convertire Giona. Pastorale come progetto*, Edizioni OCD, Roma, 2005., str. 101.

sobnošću projektualnoga vođenja vlastitoga života.⁶ U tom smislu projektualna dimenzija promatra se kao bitno povezana s kulturološkom odrednicom čovjeka putem koje se on ostvaruje kao ljudsko biće. No, pastoralna projektualnost ne proizilazi iz općih odrednica djelovanja. Ona se zato i ne može shvaćati u nekom svjetovnom, tehnokratskom ili čisto pragmatičnom smislu. Upravo je to zamka u koju se može upasti razmišljajući o projektualnosti i programiranju u pastoralu. Stoga je potrebno uvijek voditi računa o temeljima i kriterijima pastoralnoga djelovanja unutar kojih i samo unutar kojih pastoralno projektualno i programatsko djelovanje ima svoje uporište i okvir.

2. Pastoralne smjernice

Prva bitna odrednica u sređenomu i sustavnomu pastoralnom djelovanju crkvene zajednice jesu *pastoralne smjernice*. Smjernice su odredbe s obzirom na djelovanje, sazidane na temelju nauka i odluka učiteljstva Crkve. Proizlaze iz odredaba sabora i naučavanja vrhovnoga učiteljstva. Na razini vrhovnoga učiteljstva uobličene su za cijelu Crkvu, a na osnovu njih, na razini mjesnih Crkava, dijecezanski biskupi pozvani su dati smjernice za svoje mjesne Crkve. Upravo u tom smislu ide poziv pape Ivana Pavla II. na početku trećega tisućljeća, upućen pastirima mjesnih Crkava.⁷ Govoreći o dobro poznatomu Kristovu programu, Papa dodaje: »Ipak je potrebo da ga se prevede u *pastoralne smjernice, prikladne prilikama svake zajednice...*«⁸ Dakle, dobro poznate smjernice koje potječu od Krista samoga potrebno je konkretizirati, ali gdje? U promjenjivim prilikama života mjesnih Crkava. I upravo zato su na tim razinama također potrebne smjernice za pastoral. Naši su biskupi na razini Hrvatske biskupske konferencije (kao i članovi drugih biskupskih konferencija) odgovorili na ovaj Papin poziv poznatim dokumentom *Na svetost pozvani*, koji sadrži pastoralne smjernice na početku trećega tisućljeća za naše mjesne Crkve.⁹

Govoreći o smjernicama valja voditi računa o nekoliko bitnih postavki. Smjernice su, dakle, prvi bitni element pastoralnoga hoda kojega u ostvarivanju evanđeoskoga programa nalazimo na »obzorju redovitoga pastorala.«¹⁰ One su onaj prvi segment koji treba omogućiti daljnje korake kako bi se ostvarilo ono što papa Ivan Pavao II. sažeto opisuje na sljedeći način: »Unutar sveopćih i nezaobilaznih okvira, nužno je da jedinstveni program evanđelja nastavi ulaziti, kako se to oduvijek

⁶ Usp. ISTI, *Progettualità tra ipertrofie e resistenze*, str. 308.

⁷ NMI, br. 29: »Stoga snažno potičem pastire mjesnih Crkava, potpomognute sudjelovanjem različitih sastavnica Božjega naroda, da s pouzdanjem zacrtaju korake budućega hoda, usuglašavajući izbor svake biskupijske zajednice s onima susjednih Crkava i sveopće Crkve.«

⁸ *Isto*.

⁹ Pored toga pastiri pojedinih mjesnih Crkava donijeli su zajedničke smjernice za pojedine segmente pastorala ili za pojedina pastoralna područja. Usp. BISKUPI RIJEČKE METROPOLIJE, *Smjernice za obiteljski pastoral u Riječkoj metropoliji*, u: *Službeni vjesnik Riječke nadbiskupije*, 2 (2001.) 3, str. 55-57.

¹⁰ NMI, br. 29.

dogada, u povijest svake crkvene zbilje.«¹¹ U skladu s ovim važno je, prije svega, voditi računa da se ovdje ne radi o odredbama koje tek ponavljaju dobro poznate opće ciljeve crkvenoga djelovanja (koji jesu inkorporirani u njih), već se radi o odrednicama koje opće ciljeve konkretiziraju kroz određene ciljeve, u odnosu na konkretnu situaciju. Na taj način već u polazišnoj točki projektualno djelovanje biva usmjereno operativno, prema ostvarivanju konkretnih ciljeva koji će biti konkretizirani kroz daljnje korake. Riječ je o određivanju uporišnih horizonata za specifičnu projektualnost.¹² Smjernice se najčešće (iako ne isključivo) donose za duži period, primjerice do deset godina.

Kako bi se ispravno shvatilo značenje ovog tako važnog i uporišnog elementa pastoralnih smjernica potrebno je voditi računa o još nekoliko važnih sastavnica. U tom je smislu važno dublje se zaustaviti nad onim što je papa Ivan Pavao II. u ovom pogledu istaknuo u jednomu svom pismu, upravo s obzirom na odnos pastoralnih smjernica za opću Crkvu, u odnosu na one pojedinih mjesnih Crkava. Prilikom razradbe pastoralne inicijative euharistijske godine 2004./05. ističe: »U pogledu konkretnoga ostvarenja godine euharistije računam na osobnu zauzetost pastira mjesnih Crkava kojima će pobožnost prema tako velikom otajstvu omogućiti da predlože prikladne oblike djelovanja. Osim toga, mojoj braći biskupima ne će biti teško shvatiti kako se ova inicijativa, koja slijedi ubrzo nakon zaključenja godine krunice, smješta na tako duboku duhovnu razinu da ni na koji način ne će ometati pastoralne planove pojedinih Crkava. Ona ih, naprotiv, može učinkovito prosvijetliti usidrujući ih, da tako kažem, u otajstvo koje čini korijen i tajnu duhovnoga života vjernika, kao i svih inicijativa mjesne Crkve. Ne tražim stoga da se obustave pastoralni »putovi« što ih poduzimaju pojedine Crkve, nego da se u njima istakne euharistijska dimenzija koja je vlastita cjelokupnomu kršćanskom životu. Sa svoje strane ovim pismom želim ponuditi neke temeljne smjernice, s povjerenjem da će Božji narod, u svojim različitim sastavnim dijelovima, prihvatiti moj prijedlog sa spremnom poučljivošću i žarkom ljubavlju.«¹³ Ovaj se bogati tekst, iako ima elemente i smjernica, ali i konkretnoga projekta i programa, ovdje ipak detaljnije elaborira na razini pastoralnih smjernica i to iz više razloga. Prije svega, riječ je o jednoj konkretnoj Papinoj inicijativi na razini cijele Crkve. Nadalje, ovdje se donose konkretni i vrlo važni naglasci s obzirom na povezivanje te inicijative s inicijativama mjesnih Crkava, kao i o suodnosu tih inicijativa. Ta je dimenzija za pastoralne smjernice izuzetno važna. Naime, pastoralne inicijative na razini opće

¹¹ Isto.

¹² Usp. S. LANZA, *Progettualità tra ipertrofie e resistenze*, str. 317. O važnosti ovakvoga pristupa u pojedinim segmentima pastoralnoga djelovanja, npr. s obzirom na *katehetsko djelovanje*, usp. J. ŠIMUNOVIĆ, *Župna zajednica na početku trećega tisućljeća. Pastoralno-teološka razmišljanja o mogućnostima ostvarivanja župnoga pastorala u Republici Hrvatskoj*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 174.

¹³ IVAN PAVAO II., *Ostani s nama Gospodine. Apostolsko pismo biskupima, kleru i vjernicima za godinu euharistije, listopad 2004. – listopad 2005.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., br. 5.

Crkve trebaju biti skladno uklopljene u inicijative mjesnih Crkava. To, s druge strane, ne znači ukidanje inicijativa mjesnih Crkava. Inicijative s razine opće Crkve trebaju postati sastavnim i prožimajućim dimenzijama inicijativa mjesnih Crkava. Biskupijske inicijative ne mogu se zatvoriti u okvire jedne biskupije, već trebaju biti otvorene poticajima opće Crkve. Zapravo, kako to donosi i sam navedeni tekst, smjernice opće Crkve trebaju biti putokazima i usmjerenjima za pastoralne planove mjesnih Crkava.

3. Projekt

Drugi važan element projektualnosti jest *projekt* u užem smislu riječi. »Projekt je usmjeren određivanju dugoročnih ciljeva i utvrđivanju značenja (ne, ipak, kao jednostavnoga, općenitog zahtjeva, već kao ciljeva za ostvarivanje ovdje i sada), uobličavanju uporišnih modela (aktualnih i poželjnih), trasiranju normativnih smjernica puta...«¹⁴ Iz ovoga sažetog opisa temeljnih sastavnica projekta, kojega donosi pastoralist Sergio Lanza, vidljiva je, prije svega, njegova usmjerenost na određeno vremensko razdoblje i na konkretne ciljeve. Projekt je situiran u konkretnom pastoralnom ambijentu, u odnosu na točno određenu temu i na točno određene ciljeve. Pastoralne smjernice predstavljaju njegovo direktno uporište. Na taj način biva usmjeren konkretnomu ostvarivanju odrednica pastoralnih smjernica u određenom crkveno-društvenomu ozračju, obično u vremenskomu periodu najčešće (iako ne isključivo) do pet godina. Već u tom drugom bitnom segmentu projektualnosti vidljivo je njezino konkretno pozicioniranje unutar crkvene prakse u odnosu na konkretnu situaciju crkvene zajednice. Projekt ima za cilj pastoralne smjernice ostvarivati u aktualnom trenutku i to putem konkretnoga pothvata, s jasno razrađenom tematikom i usmjerenošću na jasne dugoročne i srednjoročne ciljeve.¹⁵

S obzirom na sam projekt važno je istaknuti da sama dinamika teološko-pastoralne projektualnosti (razrade i ostvarivanja projekata) ima jasna uporišta koja se prepoznaju ponajprije u nekim novozavjetnim primjerima. Tako u djelovanju Krista samoga postoje jasni elementi projekta putem kojega predočava ostvarivanje Božjih nauma. Vidljivo je to primjerice u njegovim govorima o gradnji kule (usp. Lk 14, 28-30), ili u onome o sukobu s neprijateljima (usp. Lk 14,31-32) i dr.¹⁶ Dakle, već u novozavjetnim uporištima uočavamo bitne elemente projektualnoga pristupa koji služi kao uporišni model pastoralnoga djelovanja. Crkva tijekom vremena nastavlja razvijati određeni projektualni pristup pastoralu, iako je u različitim epohama

¹⁴ S. LANZA, *Itinerari per adulti*, u: *Rivista di pastorale liturgica* 45 (2007.) 6, str. 15., podnožna napomena br. 1.

¹⁵ Usp. N. VRANJEŠ, Župno pastoralno vijeće u dinamici teološko-pastoralnog programiranja, u: *Riječki teološki časopis* 17 (2009.) 1, str. 183.

¹⁶ Više o navedenom vidi u: P. ARAČIĆ, Prema planu i programu u pastoralnom djelovanju, u: *Diacovensia* 12 (2004.) 1, str. 57.

(pored onih elemenata koji su nepromjenjivi) pastoralno djelovanje poprimalo različite načine operativnoga izraza, ovisno o utjecaju povijesnih uvjetovanosti. Možemo reći da današnja promjenjiva i vrlo složena društveno-kulturalna situacija pred Crkvu stavlja nove izazove i nova pitanja zbog kojih potreba razvijenoga i sređenoga projektualnog pristupa u pastoralu postaje tim žurnijom.

Pored uočenih nužnosti za razradom i ostvarivanjem pastoralnih projekata, važno je istaknuti i bitne elemente projekta, pri čemu u prvom redu mislimo na one koji su karakteristični za projekt u užem smislu riječi. Ponajprije, projekt kao takav mora sadržavati operativne odluke koje u predviđenom periodu mogu biti ostvarive.¹⁷ Upravo u ovom segmentu djelovanja one moraju biti iskristalizirane u odnosu na sljedeće korake djelovanja. Odluke u pastoralu nikako ne smiju ostati predmetom samo općih i velikih ciljeva djelovanja. Naime, opći ciljevi crkvenoga djelovanja moraju biti ostvarivani preko srednjoročnih (a u programiranju kratkoročnih) ciljeva, ili inače sve pada pod »pravilo« improviziranja. Upravo zato su važne jasne i konkretne operativne odluke putem kojih se ostvaruju određeni ciljevi, koji na kraju dovode do općih i velikih ciljeva. U projektu također bivaju određeni uporišni smjerovi djelovanja koji će biti konkretizirani programom i programiranjem.

4. Program i programiranje

*Program*¹⁸ i *programiranje* krajnji su elementi projektualnoga djelovanja. Njihovom razradom i ostvarivanjem djelovanje biva dovedeno do krajnje konkretnosti.¹⁹ Njihove bitne karakteristike možemo uočiti iz sljedećega opisa: »...Program operativno utvrđuje neposredne i srednje ciljeve, etape, operativne instrumente (i djelatnike pozvane na sudjelovanje), trenutke provjere i 'prilagodbe' itinerarija (programiranja).«²⁰ Ovaj nastavak Lanzina opisa bitnih odrednica projektualnoga djelovanja odmah, u istom smislu, dotiče element *programa*, a završava s indikacijom o *programiranju* kao krajnjim elementom programa. Element programiranja ovdje je, zbog logične i neraskidive povezanosti s elementom programa kao takvoga, prikazan u istom sklopu, iako je programiranje moguće promatrati i kao specifičnu fazu unutar ostvarivanja određenoga programa. No, samoga programiranja nema bez programa, pa je najprije potrebno zaustaviti se na bitnim odrednicama pastoralnoga programa. Program omogućuje ostvarivanje odrednica pastoralnoga projekta za jedno srednjoročno ili kratkoročno razdoblje, koje svakako ne bi trebalo biti kraće od jedne pastoralne godine. Program se može promatrati i kao jasno uobličena cjeli-

¹⁷ Usp. S. LANZA, *Progettualità tra ipertrofie e resistenze*, str. 317.

¹⁸ *Program* ili *plan* i *program*. Iako s obzirom na korištenje ovih pojmova postoje određene rezerve (usp. S. LANZA, *Progettualità tra ipertrofie e resistenze*, str. 317.; ISTI, *Convertire Giona. Pastorale come progetto*, str. 108.-110.), ovdje ih donosimo kao, u literaturi i praksi, općeprihvaćene i korištene pojmove s obzirom na organiziranje i izvođenje pastoralnoga djelovanja.

¹⁹ Usp. S. LANZA, *Progettualità tra ipertrofie e resistenze*, str. 317.

²⁰ S. LANZA, *Itinerari per adulti*, str. 15., podnožna napomena br. 1.

na, iako nije donesen strogo u okviru jednoga većeg projekta, već zasebno. Većina biskupijskih planova i programa donosi se zasebno. Program predstavlja kratkoročni okvir djelovanja, dok je programiranje proces ostvarivanja konkretnih pothvata.

Program (za razliku od projekta koji određuje konkretne teme i korake za dugoročno ili srednjoročno razdoblje) konkretizira konkretne pothvate u kraćemu ili srednjoročnomu razdoblju s jasno zacrtanom dinamikom ostvarivanja. Dinamika programa mora prerasti u dinamiku konkretnoga ostvarivanja operativnih pothvata putem programiranja. Radi se o procesu ostvarivanja konkretnoga djelovanja. Kako bi se dobro uočilo njegove sastavnice, valja se ovdje podsjetiti na riječi pape Ivana Pavla II., u smislu ostvarivanja konkretnih pothvata: »U mjesnim se Crkvama mogu ostvarivati ona konkretna programatska djela – ciljevi i metode rada, izgradnja i vrjednovanje djelatnika, traženje potrebnih sredstava – koja Kristovu navješćaju omogućuju da dođe do osoba, oblikuje zajednice, da, putem svjedočanstva, u društvo i kulturu duboko ureže evanđeoske vrijednosti.«²¹ Programiranje je krajnji konkretni element ostvarivanja određenoga projekta, odnosno programa. Česta opasnost, koja se pri ostvarivanju ovoga elementa može pojaviti, preskakanje je prethodnih faza, tj. pokušaj ostvarivanja krajnjega konkretnog operativnog djelovanja koji nije uklopljen u dinamiku projekta, odnosno programa. Upravo kada se to dogodi, ostvaruje se svojevrsno improvizacijsko djelovanje koje ne ostavlja dubljega traga. Zato treba paziti na poštovanje dinamizama programatskoga djelovanja, unutar kojega fazi programiranja prethodi prethodno opisani razrađeni tijek. Brzinsko, često teološko-pastoralno ne prostudirano, neelaborirano i nepripremljeno prelaženje na ovu krajnju fazu ostvarivanja djelovanja, svakako nije perspektiva.²² Konkretno akcije, zaduženja, sredstva, neposredni ciljevi, kraći vremenski rokovi izvođenja, karakteristični za ovu fazu djelovanja, moraju biti uklopljeni u veću cjelinu sređenoga crkvenog djelovanja.

Važan element, koji u ovoj posljednjoj fazi posebice dolazi do izražaja, jest *verifikacija* ili *provjera*. Ona podrazumijeva sustavno i sređeno teološko-pastoralno praćenje situacije s obzirom na ostvarivanje projektnoga djelovanja, tj. konkretne realizacije određenih projekata, odnosno planova i programa. Provjera omogućuje i praćenu prilagodbu (ukoliko je potrebna) određenih segmenata programa i programiranja, budući da programiranje mora ostati otvoreno za određene modifikacije koje se tijekom samoga izvođenja mogu pokazati nužnim. Ukoliko nema takvoga pristupa, djelovanju prijete opasnost striktno rigidnoga shvaćanja programa, što u određenim situacijama može biti nepraktično i neizvedivo, budući da promjenjiva pastoralna situacija često nameće određena prilagođavanja s obzirom na predviđene odrednice programiranja. Nadalje, programiranje kao krajnji operativni element djelovanja mora posebice biti osjetljivo za *kulturalnu odrednicu* djelovanja

²¹ NMI, br. 29.

²² Usp. S. LANZA, *Progettualità tra ipertrofie e resistenze*, str. 309.

(koja već od elemenata smjernica mora biti jasno prisutna u perspektivi djelovanja), tj. djelovanje mora biti postavljeno tako da zajednicu (posebice onu župnu) ucjpljuje u živo tkivo društva.²³ Tako će pastoralni projekti kulturalno usmjereni doista pridonijeti promicanju evangelizacije društveno-kulturnoga ambijenta.

4.1. BISKUPIJSKI PASTORALNI PLAN I PROGRAM

Kako bi se opisani pristup pastoralnom djelovanju doista konkretno ostvarivao, bitno je reći što on točno podrazumijeva na razini jedne mjesne Crkve, kao i na razini župne zajednice. Na razini jedne mjesne Crkve od prvotnoga je značenja *biskupijski pastoralni plan i program*, koji predstavlja temeljni pastoralni okvir djelovanja unutar jedne pastoralne godine (iako može biti donesen i za duže razdoblje). Projekti širega značenja, te razrađeni za duže vrijeme ostvarivanja, na skladan način trebaju biti uklopljeni u odrednice ovoga plana i programa. Za župne zajednice i njihove planove i programe biskupijski je plan i program neizostavna smjernica u pastoralnom djelovanju, čije odrednice trebaju biti na prikladan način pretočene u župne planove i programe. S druge strane, biskupijski plan i program mora biti tako postavljen da se u obzir uzme i promjenjiva situacija župnih zajednica, čijim će planovima i programima ovaj biskupijski plan biti direktnom podlogom. Također, od samoga početka pastoralnoga programiranja na biskupijskoj, ali i kasnije na župnoj razini, u obzir moraju biti uzete i odrednice koje je potrebno ostvarivati na dekanatskoj razini.²⁴

Kako bi se na odgovarajući način elaborirao i ostvarivao biskupijski plan i program, potrebno je voditi računa o nekoliko bitnih sastavnica, od kojih su neke već spomenute, ali ovdje trebaju biti posebice obrađene. Naime, već je istaknuto značenje pastoralnih smjernica, posebice onih na razini sveopće Crkve. Biskupijski pastoralni plan i program ne može se stvarati ne vodeći računa o njima. U već citiranom tekstu papa Ivan Pavao II. donio je sažet opis suodnosa inicijativa na razini opće Crkve i onih na razini mjesnih Crkava.²⁵ Iz njega je vidljiva potreba skladnoga uklapanja inicijativa s razine opće Crkve u one pojedinih mjesnih Crkava. Stoga će temeljna oznaka pastoralnoga plana i programa pojedine biskupije biti upravo inicijativa koja se nastoji ostvariti na razini opće Crkve, uvijek u povezanosti s biskupijskim pastoralnim nastojanjima.

Biskup je prvi i temeljni nositelj plana i programa u svojoj biskupiji, ali na način koji će omogućiti da cijela mjesna Crkva također bude subjektom razrade i ostvarivanja plana i programa. Postavlja se pitanje kako to postići? Odgovor nam pruža

²³ Usp. A. ČONDIĆ, Pastoralno programiranje crkvenoga rada, u: *Crkva u svijetu*, 42 (2007.) 3, str. 437.

²⁴ Kao primjer možemo uzeti određivanje operativnih odrednica djelovanja na biskupijskoj i župnoj, ali i na dekanatskoj razini u pastoralnom planu i programu Riječke nadbiskupije za pastoralnu godinu 2009./2010. Usp. I. DEVČIĆ, Nadbiskupijski pastoralni plan i program za pastoralnu godinu 2009./2010., u: *Službeni Vjesnik Riječke nadbiskupije* 10 (2009.) 4, str. 98.

²⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Ostani s nama, Gospodine*, br. 5.

papa Ivan Pavao II. u svojoj apostolskoj pobudnici *Pastores gregis*. U tom dokumentu, koji je od iznimnoga značenja za shvaćanje i ostvarivanje biskupske službe u današnjim okolnostima, Papa progovara i o stilu pastoralnoga djelovanja biskupa koji će omogućiti 'sinergiju različitih subjekata'. Oni će, pod biskupovim vodstvom, na organski način doprinijeti ostvarivanju crkvenoga poslanja u biskupiji.²⁶ U pitanju stvaranja i ostvarivanja biskupijskoga plana i programa ovo je od posebne važnosti. Pod biskupovim vodstvom plan i program razrađuje se i ostvaruje upravo doprinosom zaduženih osoba (generalni i pastoralni vikari i druge zadužene osobe), te biskupijskih tijela, u prvom redu prezbiteriskoga i pastoralnoga vijeća, ali i stvarnim doprinosom širega kruga svećenika, redovnika i redovnica i vjernika laika. U tom je smislu od izuzetnoga značenja potreba iščitavanja i raspoznavanja situacije, te uočavanja specifičnih potreba biskupijske zajednice kako bi bilo moguće razraditi što realniji, ali i što operativniji pastoralni program. Malo će, naime, biti koristi od plana i programa koji će teoretski biti izuzetno dobro dotjeran, ali operativno slabo provediv. Isto će tako malo biti od koristi plan i program u kojemu su dobro istaknute stvarne potrebe biskupije, ali koji s teološko-pastoralne točke gledišta ne biva razrađen. Tim bi putem pastoralni naponi gotovo sigurno završili u improvizatorskim pothvatima kratkoga daha.

Kako bi se izbjegle spomenute opasnosti, potrebno je da svi zaduženi subjekti pridonese tome da se u biskupijskomu pastoralnom planu i programu, uz korištenje odgovarajuće teološko-pastoralne metodologije, jasno i sustavno razrade srednjoročni i kratkoročni ciljevi djelovanja, zatim da se jasno odredi vrijeme ostvarivanja, kao i konkretne osobe u odnosu na pojedine segmente pastoralnoga, konkretno određena sredstva i materijalne preduvjete realizacije. Samo će pažljiv i sustavan pristup programiranju omogućiti takav način razrade i ostvarivanja plana i programa koji će doista biti prikladno sredstvo crkvenoga djelovanja.

4.2. ŽUPNI PASTORALNI PLAN I PROGRAM

Župni pastoralni plan i program sljedeća je važna karika u projektnom djelovanju Crkve, posebice u odnosu na razinu župne zajednice. Važnost programatskoga

²⁶ IVAN PAVAO II., *Pastores gregis – Pastiri stada. Posinodska apostolska pobudnica o biskupu služitelju evanđelja Isusa Krista za nadu svijeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., br. 44: »Življeno crkveno zajedništvo dovest će biskupa do pastoralnoga stila koji je sve više otvoren suradnji s drugima. Tu postoji neka vrsta kružnoga toka između onoga što je biskup pozvan da odluči, uz osobnu odgovornost za dobro Crkve, koja je povjerena njegovoj brizi, i doprinosu što ga vjernici mogu pružiti preko savjetodavnih organa, poput biskupijske sinode, prezbiteriskoga vijeća, biskupskoga vijeća, pastoralnoga vijeća.« Vodeći računa o bitnim vlastitostima biskupske službe (*munus episcopale*) dokument progovara o potrebi takvoga ostvarivanja službe koja će, nikada ne dovodeći u pitanje poštovanje vlastitosti biskupske službe i odgovornosti koje iz njih proizlaze, omogućiti ostvarivanje načina djelovanja koji će poštovati organsku narav crkvenoga zajedništva: »Crkva je jedna organska zajednica koja se ostvaruje u koordiniranju različitih karizmi, službi i služenja, radi postizanja zajedničkoga cilja koji je spasenje. Biskup je odgovoran za ostvarenje toga jedinstva u različitosti, potičući, kako je bilo rečeno na sinodskoj skupštini, sinergiju različitih djelatnika, tako da bude moguće zajedno prijeći zajednički put vjere i spasenja.«

pristupa pastoralu vidljiva je, kako je to već više puta istaknuto, u odnosu na sve segmente života i poslanja Crkve, a ovdje najprije ističemo činjenicu tolikih poteškoća koje nastaju na razini župne zajednice u smislu pomanjkanja projektualnoga djelovanja. Nije li upravo pomanjkanje takvoga djelovanja, te pokušaj (koji je s vremenom u mnogim slučajevima nažalost postao »pravilo«) ostvarivanja samo onoga što je u pastoralu najnužnije, jedan od glavnih uzročnika pasivnosti mnogih župnih zajednica? Upravo zato potrebno je uvidjeti nezaobilaznu vrijednost i značenje programatskoga djelovanja koje na sustavan način prilazi crkvenomu djelovanju i kapilarno ga ostvaruje u svim njegovim dimenzijama²⁷, pri čemu ova oznaka kapilarnosti mora na primjeren način posebno biti ostvarivana u ambijentu župne zajednice, kao onom najkonkretnijem ambijentu crkvenoga života. U tom smislu treba istaknuti da će jako teško napredovati u crkvenom poslanju župna zajednica koja nema jasno postavljenih programa i koja je zatvorena za način djelovanja koji joj to omogućuje. Polazeći od navedenoga uviđa se važnost razrade i ostvarivanja *župnoga pastoralnog plana i programa*.

Ovaj plan i program ne može se donositi mimo biskupijskoga. Štoviše, biskupijski pastoralni plan i program temeljna je okosnica župnoga²⁸. Drugim riječima, župni plan i program izrađuje se na temelju biskupijskoga, a u odnosu, tj. u povezanosti s konkretnom situacijom određene župne zajednice²⁹. Župnik je glavna i odgovorna osoba u njegovoj izradi, a prvo župno tijelo koje u tomu važnom djelu treba sudjelovati i dati svoj doprinos svakako je župno pastoralno vijeće, kao i predstavnici župnoga ekonomskog vijeća, manjih zajednica koje u župi djeluju, ali i stručnjaci za pojedina područja pasterala koji mogu biti pozvani u pomoć.³⁰ U tom smislu prepoznaje se važnost jednoga šireg *pastoralnog tima* osoba koje će pod župnikovim vodstvom sudjelovati u ovoj važnoj zadaći. Pritom valja naglasiti kako je u našoj pastoralnoj stvarnosti još uvijek snažno prisutan administratorsko-formalistički tip djelovanja s obzirom na pastoralno projektiranje i programiranje. Po-

²⁷ J. ŠIMUNOVIĆ, *Župna zajednica na početku trećega tisućljeća*, str. 267.-268.: »Pastoralni plan i program donosi strukturiranost samoga pastoralnog života i djelovanja župne zajednice. Strukturiranost podrazumijeva točno određene korake i aktivnosti pastoralnoga djelovanja, bez većih improvizacija ili nedorečenosti, što doprinosi strategiji razvoja župne zajednice i konstruktivnosti samoga djelovanja. Takav plan i program plod su vjerskoga promišljanja i vjerske zrelosti voditelja župne zajednice, njegovih suradnika i same župne zajednice.«

²⁸ Usp. J. B. CAPPELLARO, *Edificare la Chiesa locale. Guida alle strutture diocesane e parrocchiali*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1999., str. 70.

²⁹ Kao primjer razrađenoga župnog pastoralnog plana i programa može poslužiti onaj iz župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci za pastoralnu godinu 2007./08. Posebna karakteristika ovoga i svih dobro razrađenih planova i programa župnih zajednica jest njegova razradba na temelju biskupijskoga pastoralnog plana i programa za odnosnu godinu. Odrednice toga programa uokvirene su u konkretnu situaciju župne zajednice, a sva se pastoralna područja, kao i svi pastoralni pothvati u njima, stavljaju pod posebnu prizmu teme odnosne pastoralne godine. Usp. ŽUPA UZNESENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE – RIJEKA, *Župa i ispovijest vjere. Pastoralni plan i program za 2007./2008. godinu s kalendarom*, Rijeka, 2007.

³⁰ Usp. P. ARAČIĆ, Prema planu i programu u pastoralnom djelovanju, str. 63.

stoji opasnost da se dinamizmi suradnje u župnim zajednicama pozicioniraju tako da se pastoralna stvarnost uglavnom promatra, puno više nego što se sudjeluje u njezinoj promjeni i unaprjeđenju³¹. Stoga aktiviranje svih dinamizama suradnje u župnim zajednicama s obzirom na proces pastoralnoga programiranja predstavlja neodgodivu zadaću.³²

Pri razradi župnoga pastoralnog plana i programa posebnu pozornost treba posvetiti povezanosti projekata župne zajednice s biskupijskim, ali i s onima koji su predviđeni za ostvarivanje na *dekanatskoj razini*. Stoga bi redoviti dekanatski sastanci svećenika morali kao jednu od temeljnih točaka za raspravu imati upravo usklađivanje župnih pastoralnih planova i programa u jednom dekanatu, a posebice s obzirom na one aktivnosti u kojima trebaju svoj obol dati sve župe u određenom dekanatu. Ukoliko se župni planovi i programi stvaraju ne vodeći računa o ovomu, onda prijete opasnost autoreferencijalnih pristupa s obzirom na župno djelovanje, čega ne nedostaje u našoj pastoralnoj praksi.

Pri izradi župnoga pastoralnog plana i programa važno je usvojiti nosive odrednice biskupijskoga plana i programa, ali ih treba nužno povezati s konkretnom župnom situacijom. Budući se plan i program najčešće donosi za razdoblje od jedne pastoralne godine, vodeći računa o tomu moraju se odrediti kratkoročni i srednjoročni ciljevi, jasne pastoralne odluke, zatim konkretno zadužene osobe koje će pod župnikovim vodstvom surađivati u određenom vidu djelovanja, potrebna sredstva i vrijeme ostvarivanja manjih pothvata, kao i prikladno praćenje procesa programiranja, ostvarivanja, te provjere.

5. Teološko-pastoralna metoda

Govoriti o teološko-pastoralnoj projektualnosti i programiranju nije moguće bez razradbe jednoga od ključnih aspekata procesa: *teološko-pastoralne metode*. Nije, naime, moguće provoditi sustavno i sređeno djelovanje bez ispravnoga i dostatnoga uvažavanja ovoga elementa koji biva jasno istaknut i u koncilskim odredbama, i to posebice s obzirom na pastoralni studij³³. Koliko je za pastoral ključan projektualni i programatski pristup kao takav, toliko je za njegovu uspješnost i provedivost ključna ispravna metodologija. Element projekta i programiranja odgovara na pitanje *što* činiti u pastoralu, dok element metode odgovara na drugo ključno i od prvoga neodvojivo pitanje *kako* činiti? Stoga, tek uzeti zajedno ovi bitni elementi djelovanja daju potpunu sliku sređenoga i teološko-pastoralno promišljenoga djelovanja sposobnoga ostvarivati pastoralno poslanje 'ovdje i sada'.

³¹ Usp. Z. KURTOVIĆ, *Vjernik i zajedništvo*. Na portalu Krista. U župi svetog Bartola apostola, Riječka nadbiskupija – župa svetog Bartola apostola, Rijeka, 2009., str. 105.

³² Usp. A. ČONDIĆ, *Pastoralno programiranje crkvenoga rada*, str. 436.-437.

³³ Usp. DRUGI Vatikanski koncil, *Dekret o službi i životu prezbitera Presbyterorum ordinis* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 19.

Metoda, sagledana u punom smislu, može se definirati kao »...izbor i organiziranje sredstava (onih koja su dostupna i koja je moguće programirati) za stvaranje povoljnih uvjeta za postizanje cilja...«³⁴ Ovdje bismo se zaustavili na produbljivanju nekih važnih aspekata metode teološko-pastoralnoga raspoznavanja rimskoga pastoralista Sergia Lanze³⁵. Iako je metoda razrađena u više priloga navedenoga autora, ovdje ćemo se koristiti njezinom razradbom u jednoj od njezinih posljednjih prezentacija³⁶.

5.1. METODA TEOLOŠKO-PASTORALNOGA RASPOZNAVANJA

Ova metoda originalni je prijedlog prof. Lanze, nastao nakon pozornoga i znalačkoga istraživanja teološko-pastoralne materije, ali i pastoralne stvarnosti, te posebice nedostataka uočenih s obzirom na do tada predlaganu i primjenjivanu teološko-pastoralnu metodologiju, pri čemu se posebice misli na nedostatnost metode *vidjeti-prosuditi-djelovati*, kao i određenih deduktivističko-aplikativnih metodoloških pristupa, te nekih induktivističkih pokušaja.

U razradbi navedene metodologije autor polazi od nezaobilazne nužnosti ispravnoga uključivanja projektualnosti u slijed teološko-pastoralne metodologije³⁷. Metodu razrađuje na način uključivoga reciprociteta dviju bitnih sfera: one koja sadrži ključne *etape ili momente* samoga metodološkog puta, te one koja uključuje njezine bitne *dimenzije*. Riječ je o stvarnostima logički razlikovanim, ali također bitno povezanim. Uspješnost i svrsishodnost metodologije ovisi o pravilnom i sustavnom povezivanju, razradbi i ostvarivanju elemenata i dimenzija metode.

Etape metode: <i>analiza i vrjednovanje,</i> <i>odlučka i projektiranje,</i> <i>ostvarivanje i provjera.</i>	Dimenzije metode: <i>kairolška,</i> <i>operativna,</i> <i>kriteriolška.</i>
--	---

Etape ili faze predstavljaju sustavne i nužne momente metode, sa svim bitnim elementima uspješnoga projektualnog djelovanja. Dimenzije predstavljaju specifične karakteristike metodološkoga puta koje su logički pretežito vezane za određenu etapu, ali to nipošto ne znači da su prisutne samo u njoj, već prožimaju cijeli metodološki itinerarij. Npr. prva dimenzija, ona kairolška, logično se posebice izdvaja povezano uz prvu etapu u kojoj se nastoji otkriti specifične karakteristike određene pastoralne situacije, no kairolška je dimenzija prisutna i u ostalim etapama itinerarija. Tako se, primjerice, u posljednjoj fazi, onoj koja se odnosi na konkretno

³⁴ R. TONELLI, *Linee di convergenza e problematiche metodologiche per una corretta lettura delle pratiche ecclesiali*, u: *Orientamenti pastorali* 57 (2009.) 1, str. 93.

³⁵ O navedenoj metodi na hrvatskom jeziku više vidi u: A. ČONDIĆ, *Kritički osvrti na metode pastoralne teologije*, u: *Crkva u svijetu* 40 (2005.) 2, str. 176.-180.

³⁶ Prema onome što je izloženo u: S. LANZA, *Convertire Giona. Pastorale come progetto*, str. 116.-131.

³⁷ *Isto*, str. 116.

ostvarivanje određenoga projekta, mogu uočiti određeni kairološki elementi koji će zahtijevati određenu prilagodbu ili doradu određenoga projekta u fazi programiranja. Isto vrijedi i za druge dvije dimenzije. Kairološka dimenzija odnosi se na onaj segment metode u kojemu se ostvaruje teološki pristup i teološko raspoznavanje stvarnosti³⁸, u čemu je i smisao uočavanja kairoloških elemenata. Konkretnoj realnosti prilazi se teološki. Operativna dimenzija odnosi se na sam segment konkretnoga ostvarivanja projektualnosti, tj. konkretnoga djelovanja. Drugim riječima, upravo u ovoj dimenziji cijeli itinerarij dolazi do razine konkretnosti. Cijeli je itinerarij praktično usmjeren. Kriteriolška dimenzija tiče se razradbe jasnih kriterija djelovanja koji moraju biti poštovani, a koji se razrađuju putem tzv. *dijalektičkoga asimetričnog reciprociteta*, u kojemu se normativne odrednice vjere povezuju s datostima konkretne situacije, ali tako da uvijek bude poštovana normativna vrijednost odrednica vjere, zbog čega je reciprocitet i nazvan asimetričnim.³⁹

U cjelini gledano, od ključnoga je značenja sustavna i cjelovita razradba izloženoga metodološkog puta, jer će upravo od toga u bitnom ovisiti i sustavnost u ostvarivanju projektualnosti. Metoda teološko-pastoralnoga raspoznavanja ima svoj jasan put i način ostvarivanja, ali i kriteriologiju i potrebne sastavnice, koje se moraju uvažavati kako bi mogla biti na odgovarajući način ostvarivana. Upravo se surječju ovih elemenata mora posvetiti dužna pozornost kako bi doista bilo moguće ostvarivati metodologiju crkvenoga djelovanja, te kako bi se, s druge strane, izbjegla opasnost svođenja iste na svojevrsnu 'tehniku' čiji bi rezultati bili kratkoga daha.

5.2. RASPOZNAVANJE KAO CJELOVITI VJERNIČKI ČIN

Ovdje predložena metodologija nije tek pokušaj površinskoga rješavanja problema potrebe metode u pastoralnomu djelovanju. Ne radi se ni o prilagodbi deduktivističkih metodoloških pristupa. Naime, potrebno je uočiti korijene ove metodologije koji, u određenomu smislu, odražavaju samu strukturu *čina vjere* u njegovim praktičnim implikacijama. Raspoznavanje je prisutno ponajprije kao duhovna stvarnost. U tom smislu raspoznavanje se tiče cijeloga kršćanskog života, a njegova je praktična, dakle dimenzija djelovanja, postavljena u samo središte itinerarija raspoznavanja.⁴⁰ Raspoznavanje je *teologalni čin*, *duhovni čin*. Biblijski temelji teologalnoga čina raspoznavanja jasno su uočeni i od autora predložene su metodologije.⁴¹ Najpoznatija novozavjetna uporišta raspoznavanja kao teološko-duhovnoga, ali ujedno i praktičnoga čina vjerničkoga života, jesu tekstovi iz Lk 12,56; 1 Sol 5,19-22; Rim 12,2, 1 Kor 12,10, te 1 Iv 4,1.

³⁸ *Isto*, str. 117.

³⁹ *Isto*, str. 118.

⁴⁰ Usp. M. A. MCINTOSH, *Discernment and Truth. The Spirituality and Theology of Knowledge*, A Herder & Herder Book, New York, 2004., str. 5.

⁴¹ Usp. S. LANZA, *Convertire Giona. Pastorale come progetto*, str. 119.

Evandeosko raspoznavanje jedan je od glavnih elemenata crkvenoga djelovanja, polazeći od temeljnoga načela *utjelovljenja*. Bez raspoznavanja nije moguće na ispravan i dosljedan način uključiti se u logiku života kršćanske vjere koja po samoj naravi traži ovakav, raspoznavajući pristup.⁴² Raspoznavanje je, kako je to već istaknuto, prije svega, teološko-duhovna stvarnost.⁴³ Papa Ivan Pavao II. govori o *evandeoskom raspoznavanju* (u okviru govora o svećeničkom pozivu) kao o jednoj od temeljnih predispozicija odgovornoga pristupa u pastoralu svećeničkih zvanja, ali i u cjelokupnom kršćanskom životu. To posebice dolazi do izražaja upravo u riječima kojima Papa ističe nosivi karakter raspoznavanja u odnosu na elemente odgovornoga pristupa pastoralu svećeničkih zvanja, ali i kršćanskom životu kao takvom, među kojima je na prvomu mjestu *poznavanje stanja*, a zatim *tumačenje prilika*: »Tumačenje povijesnih prilika pronalazi za vjernika spoznajno načelo te kriterije za dosljedne i djelotvorne odluke u jednoj novoj i jedinstvenoj stvarnosti, tj. u evandeoskom raspoznavanju; to je tumačenje ono što se događa u svjetlu i u snazi Evanđelja, osobnoga i živoga Evanđelja koje je Isus Krist, te darom Duha Svetoga.«⁴⁴ Važno je, u sklopu govora o evandeoskom raspoznavanju, zamijetiti da se nosivi elementi s obzirom na djelovanje za duhovna zvanja, ali i ukupni kršćanski život, dakle poznavanje stanja, te tumačenje prilika, poklapaju s nosivim elementima teološko-pastoralne metode raspoznavanja. Mora se, u istom sklopu, zamijetiti i temeljno usmjerenje ovdje istaknutoga evandeoskog raspoznavanja, ali i temeljni cilj metodologije raspoznavanja, a to je ostvarenje odrednica nepromjenjivih istina vjere u promjenjivim životnim okolnostima. Kako i sam Papa ističe u navedenom dokumentu⁴⁵, pritom je važno uvijek si posvješćivati ono što Drugi vatikanski koncil određuje o važnosti ispitivanja znakova vremena i njihova tumačenja u svjetlu evanđelja.⁴⁶ Imajući ovo u vidu, uviđa se sva složenost i bremenitost metodologije teološko-pastoralnoga raspoznavanja.

Raspoznavanje zasnovano na upravo opisanim temeljima prije svega zahtijeva autentično duhovno određenje subjekata djelovanja, tj. subjekata crkvenoga zajedništva. Raspoznavanje znači u zajedništvu Crkve i pod vodstvom zakonitih pastira staviti se u stav poslušnosti Duhu Svetomu i oslušivati njegove poticaje. Zato raspoznavanje nosi jasnu *kairološku* označnicu. Zbog toga opisanu metodologiju pastoralnoga djelovanja nije moguće svesti tek na »tehniku« ili je napuštati kao još jedan u nizu »strategizama«. Bilo bi jako pogriješno metodologiju pastorala pro-

⁴² Usp. R. TONELLI, *Dire la fede cristiana in un atteggiamento ermeneutico*, u: *Orientamenti pastorali* 10 (2007.) 47.; S. LANZA, *Introduzione alla teologia pastorale. Teologia dell'azione ecclesiale*, Queriniana, Brescia, 1989., str. 234.

⁴³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret o službi i životu prezbitera Presbyterorum ordinis*, br. 17.

⁴⁴ IVAN PAVAO II., *Pastores dabo vobis. Apostolska pobudnica o svećeničkoj izgradnji u sadašnjim prilikama* (25. III. 1992.), Zagreb, 1991., br. 10.

⁴⁵ Usp. *Isto*.

⁴⁶ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.) (= GS), u: *Dokumenti, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 2008., br. 4.

matrati pod vidom čisto svjetovnih metoda i modaliteta djelovanja. Iako slični po nazivu, metodološki pristupi Crkve u bitnom su različiti od svih ostalih.

5.3. RASPOZNAVANJE U ZAJEDNIŠTVU

Ova se metoda pokazuje posebice prikladnom, budući da omogućuje ostvarivanje bogatih i snažnih dinamizama pastoralne stvarnosti na svim razinama crkvenosti, a upravo je to nužno za sustavno i sređeno organsko pastoralno djelovanje crkvene zajednice. Programatsko, metodološki vođeno i uređeno djelovanje sastavna je dimenzija zajedničkoga djelovanja i kao takva od izuzetne je važnosti za izgradnju i aktivnosti zajednice.⁴⁷ Subjekt raspoznavanja cijela je crkvena zajednica. Pritom je važno istaknuti nekoliko bitnih postavki. To da je subjekt raspoznavanja cijela zajednica sa strane različitih subjekata znači, prije svega, poštovanje nosivoga i stožernoga karaktera službe pastira, dakle biskupa (pod autoritetom pape), te njihovih suradnika prezbitera. S druge strane to znači i poštovanje doprinosa koji su u tom djelu pozvani dati vjernici laici. Drugi vatikanski koncil u tom smislu pojašnjava: »Sav Božji narod, a napose pastiri i teolozi, mora uz pomoć Duha Svetoga slušati, razlučivati i tumačiti raznovrsne načine govora našega vremena te ih u svjetlu božanske riječi rasuđivati kako bi se objavljena istina mogla uvijek dublje uočavati, bolje razumijevati i prikladnije izlagati.«⁴⁸ Kako bi raspoznavanje bilo doista ostvarivano kao djelo zajednice, nužno se moraju poštovati odrednice njezina organskog karaktera, što u isto vrijeme znači i njezine hijerarhijske odrednice. Službe pastira moraju uvijek biti poštovane kao nosivi stupovi aktivnosti zajednice. Preko sakramentalnoga služenja pastira sam Krist, Glava i Pastir Crkve, ostvaruje spasenje. Raspoznavanje uvijek mora biti vođeno u skladu s kriterijima koji odavde proizlaze. Vjernicima laicima mora biti priznato njihovo kršćansko dostojanstvo, kao i specifičnosti s obzirom na one službe i zaduženja koje oni u Crkvi mogu ostvarivati. Svi se moraju otvoriti prosvjetljenju i vodstvu Duha Svetoga. To se tiče i osobne i zajedničarske dimenzije. Ono što se danas izdvaja kao dominantno u ovom smislu nije samo teoretska definicija uloga, već njihovo učinkovito aktiviranje, a to ulazi u sklop specifičnih zadaća pastoralne teologije.⁴⁹

Pored ovih temeljnih odrednica s obzirom na subjekte raspoznavanja treba istaknuti i neke koje su od osobitoga značenja za sam proces raspoznavanja u zajedništvu. Potrebno je poštovati *karizme* osoba i manjih zajednica i pokreta u Crkvi. Pokreti i skupine pozvani su, sa svoje strane, poštovati hijerarhijsko uređenje Crkve i njezine strukture. Pored toga, potrebno je poštovati i stručne teološke *kvalifikacije* osoba, kao i specifične teološko-pastoralne ili teološko-katehetske kvalifikacije

⁴⁷ Usp. J. O'HALLORAN, *Small Christian Communities. Vision and Practicalities*, The Columba Press, Dublin, 2002., str. 128.

⁴⁸ GS, br. 44.

⁴⁹ Usp. S. LANZA, *Introduzione alla teologia pastorale. Teologia dell'azione ecclesiale*, str. 213.

onih koji ih posjeduju i koji su na legitiman način pozvani ostvarivati ih na dobro Crkve. Na taj način raspoznavanje će postati proces koji promiče *kompetentnost* s obzirom na različite vidove pastoralnoga djelovanja, kao i na tolike i tako složene probleme i izazove na koje to isto djelovanje treba odgovoriti.

5.4. RASPOZNAVANJE I ŽIVOT CRKVENE ZAJEDNICE

Raspoznavanje je čin crkvene zajednice, bitno eklezijalni čin. Pod vodstvom pastira svi su članovi zajednice, na najkonkretnijoj razini župne zajednice, pozvani dati svoj doprinos procesu raspoznavanja. To ne znači da će svi to moći, niti da to trebaju činiti na isti način. To prije svega ističe odgovornost svih u odnosu na život zajednice. Tako raspoznavanje postaje zapravo izraz i očitovanje autentičnoga i zreloga crkvenog zajedništva. Autentično zajedništvo temelj je dobroga raspoznavanja. Stoga su bilo kakvi subjektivistički pristupi i impresije, pogotovo kada se pokušavaju nametnuti kao rješenja drugima, pa i mimo zakonitoga vodstva Crkve, nešto što se treba u startu izbjegavati.⁵⁰ Ni naša pastoralna praksa nije imuna na pokušaje subjektivističkih pristupa u pastoralnom djelovanju, pogotovo što se tiče evangelizacijskoga nastojanja. Ponekad dolazi i do pravih ekstremnih ponašanja u tom smislu, što itekako šteti djelovanju Crkve. Upravo je proces raspoznavanja u zajedništvu Crkve pravodobno i ispravno ostvarivan u različitim pastoralnim područjima i granama djelovanja, metodološki put kojim je moguće obuzdati, ili barem na što manju mjeru svesti slične štetne pokušaje.

Raspoznavanje doprinosi zajedništvu i odgaja za zajedništvo. Promiče kulturu autentičnoga crkvenog zajedništva. Kako bi to bilo moguće ostvariti, potrebno je uvažiti raspoznavanje kao cjeloviti duhovni i teologalni čin koji doprinosi cjelovitom obraćenju, što je preduvjet autentičnoga doprinosa izgradnji crkvenoga zajedništva.

6. Ključni elementi metodologije

S obzirom na teološko-pastoralno raspoznavanje kao teološko-pastoralnu metodu važno je još jednom istaknuti bitne elemente metodologije koji su nezaobilazni u pastoralnom djelovanju. Prije svega, pastoralni *ciljevi* moraju biti jasno određeni. Nejasnoća u tom pogledu ostavlja negativne posljedice.⁵¹ Riječ je o određivanju vrlo jasnih i konkretnih ciljeva. Pastoral, naime, ne smije ostati tek na određivanju općenitih ciljeva djelovanja. Opći ciljevi, čije se postizanje s pravom na kraju očekuje od određenoga projekta i programa, moraju i mogu biti konkretizirani samo putem konkretnih ciljeva ostvarivih *hic et nunc*. Čini se da naš pastoral dobrim dijelom pati upravo od nejasnoća povezanih s ovom dimenzijom, budući da se često događa da mnogi projekti ostaju nedorađeni i nedovršeni s obzirom na konkretne ciljeve.

⁵⁰ Usp. S. LANZA, *Convertire Giona. Pastorale come progetto*, str. 121.

⁵¹ Usp. P. ARAČIĆ, *Prema planu i programu u pastoralnom djelovanju*, str. 59.

Nadalje, pastoralna *odluka* mora biti jasno utvrđena i razrađena. Mora biti jasno o čemu se točno u određenom projektu i programu radi te što se putem konkretnih odluka želi ostvariti. Nije, naime, moguće ostvarivati sustavno i skladno djelovanje s nejasnim odlukama i nerazrađenim ciljevima djelovanja. K tomu, *verifikacija* ili *provjera* tijekom i nakon provedenoga procesa projekturnog i programiranog djelovanja mora također biti ozbiljno ostvarivana. Ovaj je element jedan od najzastupljenijih u aktualnoj pastoralnoj praksi u kojoj, upravo zbog tog nedostatka, često nije moguće jasno uvidjeti i kasnije se u djelovanju obogatiti pozitivnim ishodima tolikih projekata i programa, kao i izbjegavati ono što je prije uočeno kao manjkavo.

7. Kriteriji raspoznavanja

Raspoznavanje kao teološko-pastoralna metoda ravna se jasnim crkvenim kriterijima. Pritom je važno uočiti njegovu jasnu *tradicijisku označnicu* u smislu jasno-uga uklapanja u tradiciju nauka i života Crkve.⁵² Raspoznavanje mora biti ispravno shvaćeno kao metodološki proces koji je usmjeren ne na neodgovorne inovacije, već na prepoznavanje puta Crkve u cjelovitosti njezina poslanja, u konkretnosti aktualnoga *hic et nunc*. Ovo prepoznavanje, jasno, ne znači zatvaranje u odnosu na zahtjevnosti aktualnoga trenutka, već upravo suprotno, odgovorno pastoralno prilagođenje istim zahtjevnostima u svojoj složenosti aktualnoga trenutka.

Nadalje, kao *kairološki* određen proces, raspoznavanje aktualizira teološki pristup stvarnosti. Uvijek je otvoreno djelovanju Duha Svetoga. Pozorno je na povijesne odrednice situacije, ali su njegovi bitni normativni elementi odrednice vjere Crkve. Stoga kriterij *crkvenosti*, koji uključuje jasno uporište u nauku Učiteljstva, predstavlja glavni normativni vodič raspoznavanja. Na taj se način ovaj metodološki proces pokazuje prikladnim načinom aktualiziranja svih crkvenih odrednica u aktualnoj pastoralnoj praksi. Ipak treba, radi jasnoće, istaknuti da se ovdje ne radi o prikrivenom deduktivističko-aplikativnom pristupu pastoralu, već upravo suprotno, riječ je o pristupu koji je pozoran na pastoralne zahtjevnosti koje iziskuje povijesna situacija, ali je također vrlo pozoran i na bitne kriterije crkvenosti koji uvijek ostaju normativni u odnosu na situaciju.

Raspoznavanje je usmjereno na konkretno djelovanje, tj. bitno je *operativno* obilježeno. Drugim riječima, nema za cilj tek ponavljanje općih ciljeva djelovanja (koji mu svakako predstavljaju jasne horizonte kojima je usmjereno, kao i nadahniteljske poticaje djelovanja), već je usmjereno ostvarivanju konkretnih ciljeva ostvarenih u konkretnoj situaciji. Samo je tako moguće provoditi kapilarno pastoralno djelovanje koje dosiže konkretne osobe, mijenja konkretne situacije i nudi konkretne i realno ostvarive korake djelovanja. Pastoralist Lanza jasno upozorava na opasnosti drugačijega pristupa koji o ovoj činjenici ne bi vodio računa. Tada se

⁵² Usp. S. LANZA, *Convertire Giona. Pastorale come progetto*, str. 124.

dogada da se konkretno ostvarivi praktični ciljevi zamjenjuju onim općim te na taj način pastoral ostaje u stagnaciji ili naginje svojevrsnom nazadovanju s obzirom na modele djelovanja. Druga napast, direktno povezana s ovom, jest trenutno oče- kivanje neposredno vidljivih rezultata.⁵³ Kako bi se izbjegle opasnosti ovoga tipa, nužno je voditi računa o kriteriju operativnosti.

Na kraju valja istaknuti i kriterij *dinamične otvorenosti*. Raspoznavanje nikad ne zanemaruje normativne odrednice vjere Crkve, ali u svojim procesima ostaje otvoreno s obzirom na zahtjevnosti konkretnoga trenutka, te s obzirom na situaciju osoba. Na taj se način izbjegava nekoliko velikih opasnosti u pastoralnom djelovanju, a među prvima birokratizacija pastoralala, te administratorsko-formalistički pristup.⁵⁴ Pastoralno djelovanje mora biti tako usmjereno da otkriva i skrivene mogućnosti ostvarivanja Božjih planova u povijesti, a upravo ovakav pristup to omogućuje. Posebice se aktualnost ovakvoga pristupa uočava povezano s načelom *pastoralne razboritosti*. Pritom valja dobro paziti na to da raspoznavanje uključuje i element *prosudivanja*⁵⁵, a to znači uvijek jasnoga prepoznavanja autentičnih crkvenih stavova i promociju istinskoga crkvenog djelovanja. Razumljivo je da pritom treba paziti na izbjegavanje opasnosti unošenja nerazumijevanja i podjela u život zajednice. Stoga raspoznavanje podrazumijeva i pastoralnu diskretnu osjetljivost.⁵⁶

Zaključak

Pastoralno djelovanje Crkve podrazumijeva jasnu programatsku označnicu. Kako bi bilo moguće ostvarivati organski uređeno i sustavno vođeno djelovanje, potrebno je jasno i razborito odrediti elemente projektualnoga i programatskoga djelovanja. U tom se smislu na prvom mjestu pokazuje važnost pastoralnih smjernica Crkve, koje predstavljaju jasna učiteljska i teološka uporišta za konkretne projekte. Program (plan i program) predstavlja detaljan pastoralni pothvat koji omogućuje ostvarivanje djelovanja u kraćemu i srednjoročnomu razdoblju. Programiranje je najkonkretniji operativni element koji se odnosi na najkonkretnije sadržaje djelovanja, te na konkretne nositelje istoga, kao i na ostale operativne čimbenike. Kako bi bilo uistinu moguće ostvariti ovakav način pristupa pastoralu, mora se poštovati jasna teološko-pastoralna metodologija. U ovom se smislu ističe prijedlog metode teološko-pastoralnoga raspoznavanja kao dobar metodološki model. Raspoznavanje se prepoznaje i kao cjeloviti vjernički čin koji omogućuje ispravan pristup kršćanskomu životu kao takvom, a s tim i ispravan stav u smislu doprinosa pastoralnomu djelovanju Crkve.

⁵³ Usp. *Isto*, str. 125.

⁵⁴ Usp. *Isto*, str. 126.

⁵⁵ Usp. GS, br. 44.

⁵⁶ Usp. S. LANZA, *Convertire Giona. Pastorale come progetto*, str. 123.

**PASTORAL PROJECT, PROGRAMMING AND
METHODOLOGY IN THE CHURCH'S ACTIVITY**
Contribution to the Development of Programmatic Pastoral Activity

Nikola Vranješ*

Summary

Pastoral programming is one of the most distinctive theological-pastoral topics which can be found in Croatian specialized theological-pastoral literature; yet in contemporary practice there is still a lot of resistance to the realization of programmatic approach to the Church's activity. This phenomenon appears for different reasons. In order to appropriately triumph over negative trends, which somewhere still exert a strong influence, regarding the systematic, organized and well-balanced activities of the Church, it is necessary to clearly define the interrelation of the key components of the programmed pastoral activities, starting with the guidelines of the Magisterium, pastoral project, program and programming. Pastoral project is a particularly emphasized component. In this article the methodology of theological-pastoral identification is used to elaborate on the interrelation of the aforementioned components of pastoral work and, at the same time, to point to certain obstacles which stand in its path in the current pastoral practice in Croatia, illustrating the ways of prevailing over them.

Key words: *pastoral activities, guidelines, project, program, bishop, priest, lay believer.*

* Dr. sc. Nikola Vranješ, Theology of Rijeka, Dislocated Studies of Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Tizianova 15, 51000 Rijeka, Croatia, nikola_vranjes2004@yahoo.com